

הפרויקט הלאומי לשיקום נחל ציפורי – יצירת שינוי באמצעות ראייה אגנית כוללת וריכוז מאמצים

אורי רגב^[1], חנוך אילסר^[2] וניר פפאי^[3]*

^[1] מנכ"ל רשות ניקוז ונחלים קישון

^[2] מנהל התוכנית הסביבתית, יד הנדיב

^[3] מנהל הפרויקט הלאומי לשיקום נחל ציפורי,

רשות ניקוז ונחלים קישון

* nir@rnkishon.co.il

רשות ניקוז ונחלים קישון, בהובלתו ובהנהגתו של מנכ"ל הרשות דאז, חיים חמי, הבינה את גודל השעה ורתמה שותפים ואנשי מקצוע מהשורה הראשונה להגשת הצעה מקיפה לשיקום נחל ציפורי לתחרות יד הנדיב. צוות השיפוט, שכלל גם מומחים בין-לאומיים ונתמך על-ידי חוות דעת מקצועיות מקומיות, בחר בהצעה של רשות הניקוז במקום הראשון.

ואולם הרעיון לא נולד אז. לפני כ-25 שנה הושלמה הכנת "תכנית אב לשימור, שיקום ופיתוח נחל ציפורי"^[4] שהובילה המתכננת עליזה רפפורט-רוטמן ז"ל, והוקמה מנהלת נחל ציפורי ביוזמת המשרד להגנת הסביבה, המועצה האזורית עמק יזרעאל והקרן הקימת לישראל, אבל הצעדים החשובים האלה נותרו ברובם "על הנייר". לפני כ-15 שנים החלה רשות ניקוז ונחלים קישון לקדם את שיקום הנחל והנגשתו לציבור באמצעות שורה של פרויקטים בתמיכת הקרן לשטחים פתוחים וגורמים נוספים. הקושי המרכזי בהנעת מהלך לשיקום כולל של הנחל נבע מכך שהמשאבים היו מצומצמים יחסית, לא הועברו בצורה רציפה, והגיעו לפרויקטים נקודתיים, מה שמנע ביצוע תוכניות רב-תחומיות וכוללניות תוך זמן סביר. כך או כך, יוזמת יד הנדיב הגיעה בדיוק בזמן הנכון מבחינת רשות ניקוז ונחלים קישון. אחרי מיסוד מערכת יחסים של שותפות בין הקרן לרשות ומינוי מנהל לפרויקט יצאה העגלה לדרכה השאפתנית.

בדצמבר 2019 נפל דבר: בפעם הראשונה בישראל יצאה לדרך יוזמה לשיקום נחל, ממוצאו עד סופו, באופן שיהווה הוכחת היתכנות והדגמה מעשית לתכנון, לביצוע ולניהול של פרויקט שיקום בראייה אגנית רחבה. היוזמה נולדה בתחרות "שיקום מרחב נחל" של יד הנדיב, שביקשה לאתגר את ממצאי דו"ח מבקר המדינה לנושא הנחלים משנת 2010, שקבע, בין השאר, שהיות שאין בישראל ולו נחל משוקם אחד, ובהינתן קצב ההשקעות הנוכחי בנחלים, יחלפו לפחות 100 שנים עד שכל הנחלים ישוקמו.

"פרויקט השיקום של נחל ציפורי הוא סיבה לתקווה ישראלית" | צילום: תמיר אלוני / תחרות "עיניים לנחל"

במסגרתו. רשות ניקוז ונחלים קישון מוציאה לפועל את התוכנית בהובלה משותפת עם יד הנדיב ובתמיכה של צוות מלווה המייצג את הגופים השותפים.

נכון להיום הפרויקט הצליח לגייס משאבים נוספים על אלה של יד הנדיב בהיקף של למעלה ממאה מיליון ש"ח, והוא עומד ביעדים המרכזיים שהוגדרו בראשית הדרך. האתגר המרכזי העומד לפתחנו הוא בניית מנגנונים בני-קיימא שיבטיחו שכל ההישגים שהושגו בעמל רב יישמרו לאורך שנים.

בהיבט המוסדי הפרויקט האגני יוצר "סיפור" מרחבי ברור. תוכנית רב-שנתית רחבת היקף מקילה על רתימת שותפים, על גיבוש הסכמות ועל קידום שיתופי פעולה עם בעלי עניין וקובעי מדיניות. היא מעניקה בהירות לגבי כיווני הפעולה באגן, ומחזקת את מעמד רשות הניקוז והנחלים במרחב כגורם יוזם, מבצע ומתכלל. בהיבט התכנוני, פרויקט אגני כולל מאפשר 'כוח עמידה' מול תוכניות נוספות באגן שגם להן השפעה על הנחל.

ריכוז מאמץ מהווה יתרון משמעותי לצורך יצירת אינטגרציה מיטבית של תחומי דעת שונים בצורה מיטבית, דבר שקשה ליישם כאשר הגישה מוכוונת פרויקט. אנחנו רואים בהצלחת הפרויקט לשיקום נחל ציפורי אמצעי משמעותי להנעת המדינה, באמצעות משרדי הממשלה הרלוונטיים, לקחת על עצמה את האחריות לשיקום הנחלים הבאים בישראל. **אנחנו מאמינים שהניסיון שלנו בשיקום נחל ציפורי מדגים שמיקוד הוא אלמנט הכרחי ליצירת שינוי משמעותי, ושזו הדרך לשקם נחלים נוספים בארץ.**

במציאות המורכבת של השנים האחרונות אין ספק, ש"פרויקט השיקום של נחל ציפורי הוא סיבה לתקווה ישראלית", כפי שכתב משה גלעד בעיתון הארץ^[2]. הפרויקט מלמד שניתן לחלום, להעז, לכוון גבוה וליצור שינוי של ממש גם בתוך מציאות כאוטית. הפרויקט יכול לשמש מגדלור של תקווה לאוהבי הסביבה ולחברה הישראלית בכלל.

הפרקים הבאים בגיליון שלפניכם מציגים חלקים נבחרים מהעשייה הנרחבת עד כה. אנו מקווים שהשיתוף בתובנות המרכזיות לא רק יעורר עניין, אלא גם יעודד רשויות נוספות להוביל מהלכים דומים על בסיס הניסיון שמצטבר בפרויקט הלאומי לשיקום נחל ציפורי.

מקורות

- [1] בן שושן ל. 2022. הפרויקט הלאומי לשיקום נחל ציפורי – תכנית אגנית. מסמך מסכם לתהליך התכנון.
- [2] גלעד מ. 2024. פרויקט שיקום נחל ציפורי הוא סיבה לתקווה ישראלית. הארץ, 15.1.
- [3] פפאי נ. 2022. שיקום אגן נחל ציפורי – תכנית פעולה 2023–2026.
- [4] רוטמן-רפפורט ע. 2002. תכנית אב לשימור, שיקום ופיתוח נחל ציפורי.

האתגר הראשון היה לגבש תוכנית חומש, שתיתן מענה אגני ואינטגרטיבי לשיקום הנחל. בשנים 2021–2022 גובשה תוכנית אב אגנית^[1] בהובלת אדר' הנוף מיכל בן-שושן ממשרד 'לרמן בן-שושן' ובעזרת צוות יועצים רחב, ובמסגרתה הוגדרה **תמונת העתיד הרצויה**: "משאבי המים באגן ציפורי מנוהלים באופן מקיים ובראייה אגנית המחברת בין המעלה למורד. הנחל זורם במים נקיים לאורך כל השנה, המעיינות משוקמים, משטר הזרימה אופייני לנחל ים תיכוני, ורצועת הנחל מתפקדת כפשט הצפה, כמסדרון אקולוגי וכבית גידול עשיר ומגוון. המרחב מפותח באופן מאוזן, המנכיח את הנחל לכל אורכו עבור תושבים ומבקרים, תוך שמירה על ערכי טבע ונוף. מתקיימת שותפות אגנית פעילה, המבוססת על אמון, תיאום ואיגום משאבים, ותומכת בניהול שטח, בחקלאות מקיימת ובתיירות קהילתית איכותית שאינה פוגעת בנחל. הקהילות מחוברות לנחל ורואות בו חלק מזהותן, והמערכות החינוכיות מטפחות דור עתיד המעורב בשמירה ובטיפוח המרחב".

מתמונת העתיד נגזרו מטרות ויעדים בתחומים השונים לתוכניות פעולה מוגדרות בזמן ובתקציב. לצורך יישום תוכנית האב חולק אגן הנחל לארבעה מרחבים, שעל כל אחד מהם הופקד משרד תכנון אחר. המתכננים שאבו את העקרונות מהתוכנית הכוללת, ויישמו אותם במיזמי פיתוח שונים. הם ראו לנגד עיניהם פתרונות שתועלתם מרובה, ושמשלבים בין צורכי ניקוז, שימור טבע ופיתוח פנאי וקהילה, וכך נתנו מענה לכלל העקרונות של נחל בריא.

תוכנית הפעולה^[3] חיברה מיזמים נושאים בתחומים מים, חקלאות, חינוך, קהילה ותיירות עם מיזמים מרחביים בעלי היבטים פיזיים, ובדרך זו נבנתה תוכנית אינטגרטיבית בהיקף אגני. הפרויקט פועל בשני ערוצים מרכזיים, המשולבים זה בזה. הערוץ הראשון הוא **התערבות פיזית** לאורך הנחל, ועל כן הוגדרו לכל אחד מעשרות מקטעיו מטרות ייעודיות בהתאם למאפייני המקטע. בין הפעולות הננקטות: טיפול במקורות זיהום, שיקום בתי גידול לחים בתוך הנחל ומחוץ לו, הסרת חסמים ושיפור רציפות אקולוגית, ייצוב גדות, שיקום גאו-מורפולוגי וצמחי וכן פיתוח תשתיות, שבילים וטיילות. הפעולות מתבצעות בהתאם לתוכנית עבודה סדורה ולסדר עדיפויות רב-שנתי.

ערוץ הפעולה השני הוא **פיתוח תחומי ידע** בנושאים מגוונים: טיפול באיכות המים ומניעת זיהומים; זרימה טבעית והפסקת שאיבות ממקורות הנחל; שיקום אקולוגי ואקו-הידרולוגי; שיפור הממשק חקלאות-נחל ועידוד חקלאות מקיימת ומשגשגת באגן; פיתוח נופי, יצירת שפה עיצובית-אגנית, הנגשה ונגישות, ניהול שטח ושמירה על ניקיון וביטחון באגן, תיעוד, למידה ושיתוף ידע עבור הקהילה המקצועית; חיבור הקהילות המקומיות לנחל וחזקת מנהיגות מקומית; חינוך סביבתי והדורות הבאים; כלכלה מקומית מקיימת. תוכנית הפעולה שגובשה עבור 2023–2027 היא מפת הדרכים המנחה את הפרויקט, והיא הבסיס לכל הפעולות הנעשות